

БЕРЕЗОВСКАЯ-САВЧУК Наталья Анатольевна

(Кривой Рог, Украина)

ГБУЗ «Криворожский национальный университет»

Криворожский педагогический институт

kafedra_movy_kdpu@ukr.net

ДИСТРИБУЦІЯ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА СИНТАГМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДИКАТІВ

Аннотація. В предлагаемой статье рассматриваются вопросы истории изучения понятия дистрибуции в отечественной и зарубежной лингвистике, осуществлена попытка сформулировать основы понимания дистрибуции как основного способа выражения синтагматических особенностей языковых единиц, обоснована потребность разделения понятий «сочетаемость», «валентность», «дистрибуция».

Дистрибуцію традиційно визначають як суму всіх оточень мовного елемента або ж як сукупність його валентностей [1; 2; 3; 5; 8]. Проте для репрезентації сутності цього явища й застосування його як прийому чи способу опису предикатів важливо усвідомити підстави й принципи, на яких базоване виділення дистрибуції мовного елемента в окремий семантико-синтаксичний показник поряд із показниками загальної сполучуваності, валентності, інтенції й под.

Термін “дистрибуція” набув значного поширення передусім в американській лінгвістиці. Г. Глісон розглядає дистрибуцію як реалізований лінійний ряд, що не передбачає парадигматичного аспекта [4]. З. Харріс розуміє її як суму можливих позицій мовної одиниці стосовно інших одиниць у різноманітних контекстах [11: 15]. Р. Мразек розширює американські мовознавчі ідеї поняттям про “метричну” дистрибуцію, тобто таку, що зумовлена внутрішніми номінативними зв'язками між словами незалежно від просторових чинників [8: 50]. Поширення уявлень про дистрибуцію в 60-х роках ХХ ст. визначило активність уживання цього поняття в межах прикладного мовознавства [5].

Пізніше поняття дистрибуції стало основою для формування однієї з найпродуктивніших методик структурної лінгвістики – дистрибутивного аналізу, що знайшов широке застосування в лексикології, семасіології, граматиці. Засади дистрибутивної методики були закладені в працях Л. Блумфілда і застосовувалися спочатку в фонетиці та мор-

фології, але поступово були поширені на дослідження різних ділянок мовної системи [10].

У широкому значенні мовознавчий термін “дистрибуція” витлумачений як множина всіх оточень (контекстів), у яких може перебувати певний мовний елемент. Поняття дистрибуції відображає властивість мовних одиниць, яка полягає в тому, що сполучуваність кожної одиниці (окрім речення) з іншими одиницями більш-менш обмежена [2: 432].

Дистрибуція тісно пов’язана з валентністю як явище плану мовлення, що реалізується на рівні реальної комунікації, з явищем плану мови, що виокремлюємо на рівні абстрактного мислення. Проте не можна стверджувати, що дистрибуція є ширшим поняттям, ніж валентність, адже вони належать до різних логічних площин, їх не можна отожднювати, але й не можна розглядати як щось автономне, незалежне одне від одного.

Г. Хельбіг висловлює думку про те, що поняття валентності вужче, ніж поняття дистрибуції [12]. За його твердженням, дистрибуція включає функціонування елемента і за межами речення. Є. Курилович стверджує, що валентність залежить від контексту, а відповідно – дистрибутивних характеристик слова [7]. Г. Уфимцева, Д. Шмельов тлумачать дистрибуцію як форму існування значення [9] і т.д.

Загалом дистрибуція і валентність визначилися як два різних підходи до вивчення зв’язків дієслова: перша лягла в основу семантико-синтаксичного, а друга – кількісно-констатувального, тобто заперечується взаємопов’язаність і взаємопроникнення обох понять [12]. Важливо також, що обидва названі поняття вступають і в співвідношення із загальним поняттям сполучуваності.

Ми схильні підтримати думку В. Кодухова про те, що глибока дистрибутивна методика дослідження мовних одиниць включає до себе різноманітні прийоми, з-поміж яких і аналіз валентності, інтенційної сполучуваності, дистрибутивних формул і под. [6]. Валентність слова у такому розумінні потлумачена як характерна для нього й зумовлена його лексичним значенням і системою мови потенція до поєднання з іншими словами або ж до поширення його словом, словосполученням

чи реченням, що виявляється у вигляді сполучуваності не лише в ієрархічній структурі речення, а й у надфразовій єдності. Сполучуваність, відповідно, – це реалізація валентності в кожному окремому випадку. Дистрибуція – це сума (сукупність) усіх оточень, у яких трапляється мовний елемент.

У семасіологічних і граматичних роботах останніх років дедалі частіше спостерігаємо спроби перенести детально розроблену Празькою лінгвістичною школою методику фонологічного дослідження в сферу лексики й синтаксису. Зокрема, дієвим є посилання на методологічно виправдане твердження про те, що системні відношення мовних елементів базовані передусім на опозиціях.

На перший погляд, труднощі, які виникають під час семантико-синтаксичного дослідження мовних (лексичних) одиниць, можуть бути легко вирішені, якщо й тут застосувати дистрибутивну методику, запозичену з фонології, тобто розглядати проблему вільних і зв'язаних відношень слова-предиката з іншими словами в реченні, проблему постійного й змінного контекстів як проблеми дистрибуції, пов'язаних передусім із систематичним пошуком взаємопротиставлених значень одного і того самого слова, що виявляються шляхом дослідження його оточення (контексту) тощо. Однак практична робота з лексичним матеріалом, спроектованим на його синтаксичну поведінку, змушує дослідника інтерпретувати й удосконалювати цей спосіб аналізу і термінологічно, і методично.

Чітке розмежування у фонології поняття додаткової й контрастивної дистрибуції базоване на розрізненні варіантів однієї й тієї самої фонемі та принципово різних фонем. Зрозуміло, що у випадку роботи з лексичним матеріалом таке розрізнення мусить бути спроектоване на розмежування багатозначності одного слова й різних слів із різними значеннями (омонімів). Проте основне питання полягає в тому, чи можливо на семасіологічному рівні розмежувати протиставлені й додаткові контексти і, відповідно, об'єктивно інвентаризувати й класифікувати значення слів-предикатів.

Очевидно, що на семантико-синтаксичному рівні про дистрибуцію слід говорити в іншому аспекті, ніж на фонологічному рівні. Вихідне положення про те, що дистрибуція – це сукупність усіх оточень, у яких може перебувати мовна одиниця, протиставляючись тим оточенням, у яких вона перебувати не може, дає змогу констатувати, що будь-яке вживання слова в мовленні (контексті) є реалізацією, виявом його дистрибуції. Коли йде мова про вживання різних слів в однакових оточеннях, тобто в однакових синтаксичних моделях із тим самим семантичним наповненням, ми умовно маємо справу з контрастивною дистрибуцією. У випадку, коли протиставляються значення багатозначного слова, реалізовані в різних оточеннях, доцільно говорити про додаткову дистрибуцію.

Уважаємо за необхідне в названому аспекті не запозичувати термінологію з теорії фонологічної дистрибуції, а запропонувати розподіл дистрибуції предикатів на обов'язкову й факультативну. *Обов'язкова дистрибуція* репрезентує таке актантне заповнення позицій предикатного оточення, що повністю реалізує семантику слова-предиката в необхідному контексті. *Факультативна дистрибуція* предиката має уточнювальний характер, що деталізує загальну семантику синтаксичної конструкції (речення). Обов'язковий / факультативний характер дистрибуції предиката верифікує спроба вилучення тих чи тих актантних (адвербіальних) позицій із синтаксичної структури: у разі порушення семантичної цілісності, довершеності речення маємо змогу говорити про обов'язкову дистрибуцію предиката, і навпаки, якщо таке вилучення не впливає на зміст і значення конструкції (чи зокрема предиката), засвідчуємо дистрибуцію факультативну.

Дистрибуцію в семантико-синтаксичному аспекті можна аналізувати й у зв'язку з конкретним словом, і на рівні лексико-семантичних об'єднань слів (груп, парадигм) чи лексико-граматичних класів (частин мови). Під час виявлення дистрибутивного оточення певних об'єднань чи класів слів іде мова про реалізацію спільної семантики в різноманітних моделях сполучуваності. У випадку дистрибуції конкретного слова мова може йти про індивідуальні набори моделей сполучуваності, які

відрізняють це слово від інших слів (синонімів), або ж значення лексеми від інших значень цієї самої лексеми.

Семантична (лексична) дистрибуція виражає здатність слова до поєднання з іншими з огляду на його лексичне наповнення – значення. Синтаксична дистрибуція є властивістю слова як представника певної частини мови, її лексико-граматичного розряду вступати у зв'язки з іншими словами. Це своєрідна здатність слів мати при собі залежні слова (форми слів) або поширювачі.

Отже, поняття дистрибуції є дотичним до інших близьких понять, зокрема теорії валентності, але попри те, що дистрибуція й валентність мають спільний об'єкт і предмет опису, це явища нетотожні, а їхнє розрізнення має принциповий характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Дистрибутивный анализ значений и структурные семантические поля // Лексикографический сборник. М., 1962. № 5. С. 3–12.
2. Булыгина Т.В. Дистрибуция // БСЭ: в 30 т. М.: Советская энциклопедия, 1969–1978. Т. 8.: Дебитор – Евкалипт. М. : Советская энциклопедия, 1972. С. 432.
3. Влавацкая М. В. Понятие дистрибуции в отечественной и зарубежной лингвистике // Филологические науки: вопросы теории и практики. Тамбов : Грамота, 2011. № 1. С. 39–42.
4. Глисон Г. Введение в дескриптивную лингвистику. М.: Изд-во иностранной литературы, 1959. 339 с.
5. Карельская И.М. Термины «сочетаемость», «валентность», «дистрибуция», «синтагматика» в научной и учебной литературе // Термины в научной и учебной литературе. Горький : Изд-во Горьковского государственного университета, 1988. С. 40–47.
6. Кодухов В.И. Общее языкознание . 5 изд. М. : ЛИБРОКОМ, 2012. 304 с.
7. Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая: к теории частей речи // Курилович Е. Очерки по лингвистике : [сб. статей]. М. : Изд-во иностр. лит., 1962. С. 57–70.
8. Мразек Р. Синтаксическая дистрибуция глаголов и их классы // Вопросы языкознания. 1964. №3. С. 50–62.
9. Уфимцева А. А. Лексическое значение : Принцип семиологического описания лексики: монография. 2-е изд., стер. М. : УРСС, 2002. 240 с.
10. Bloomfield L. Language. N.Y., 1933.
11. Harris Z. Methods in Structural Linguistics. Chicago : University of Chicago Press, 1951. 384 p.
12. Lehmann W. Proto-Indo-European Syntax. London: Routledge, 1974. 671 p.